

Т. О. Лелека,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА АСИМІЛЯЦІЯ АНГЛОАМЕРИКАНІЗМУ ШОП В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються особливості лексико-семантичної асиміляції англоамериканізму шоп в українській та російській мовах початку ХХІ століття на тлі процесу контактування мов та з урахуванням характеру конкуренції питомих та запозичених мовних елементів. Надається аналіз умов та факторів, що впливають на процес лексико-семантичної адаптації запозичення у мові-реципієнті.

Ключові слова: англоамериканізм, запозичення, мовні контакти, лексико-семантична асиміляція, мова-реципієнт.

В статье исследуются особенности лексико-семантической ассимиляции англоамериканизма шоп в украинском и русском языках начала ХХІ века, что связано с процессом контактирования языков, с учетом характера конкуренции исконных и заимствованных элементов. Подается анализ условий и факторов, которые влияют на процесс лексико-семантической адаптации заимствования в языке-реципиенте.

Ключевые слова: англоамериканизм, заимствование, языковые контакты, лексико-семантическая ассимиляция, язык-реципиент.

The paper deals with the peculiarities of the lexical and semantic assimilation of the loan shop in the Ukrainian and Russian languages at the beginning of the 21st century according to the process of language contacts considering native and borrowing elements. The analysis of the reasons of the lexical loan adaptation is given.

Key words: angloamericanism, loan, language contact, lexical and semantic assimilation, language-recipient.

Проблема мовних контактів є однією з центральних у лінгвістиці. Особливу актуальність вона набуває у сучасній мовній ситуації, коли через низку соціальних причин у мову активно запозичуються різні елементи іншомовного походження. Посилення процесу запозичення іншомовних слів стало однією з характерних рис, що відрізняють сучасний етап розвитку української та російської мов від попередніх [8, с. 29], і є природним явищем мовної еволюції [19, с. 29].

На початку ХХІ століття українська та російська мови стають активними акцепторами лексичних одиниць з англійської, а процес запозичення, на думку таких дослідників, як А. Васильєв (2003), Т. Веренич (2004), Е. Володарська (2002), Р. Кімягарова (1989), Л. Крисін (1996, 2002, 2003, 2004), В. Костомаров (1999), Л. Баш (1989), О. Маринова (2002, 2003, 2004, 2005), Т. Новікова (2003), О. Хлинова (2001) та інших, набуває масового характеру. Основною ознакою сучасного процесу запозичення є швидка фонетична, графічна, граматична, семантична та словотвірна адаптація англоамериканізмів у мові-реципієнті. Функціонування у сучасній українській та російській мовах великої кількості англоамериканських запозичень поставило перед дослідниками нові завдання: з одного боку, виявити вплив іншомовної лексики на систему мови-реципієнта, а з іншого, встановити закономірності інтеграції запозичень у фонетичну, лексичну, словотвірну та граматичну системи мови.

Питання про ступінь асиміляції запозиченого слова, а також його відносин з питомими одиницями залишається відкритим і повинно розглядатися окремо для кожного мовного елемента. Проблема входження новітніх англоамериканізмів у лексичну систему української та російської мов є актуальною у декількох відношеннях. Це дозволяє, по-перше, визначити ступінь асиміляції іншомовного слова, а по-друге, встановити особливості семантичних процесів, що відбуваються у мові при запозиченні лексичних одиниць [14, с. 123].

Проблемам запозичення присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (Б. Ажнюк, О. Ахманова, В. Виноградов, Ю. Жлуктенко, Л. Кислюк, І. Огієнко, О. Пономарів, В. Самійленко, С. Семчинський, О. Стишов, Д. Шмельов, L. Bloomfield, E. Haugen, A. Martinet, U. Weinreich, та інші). У сучасній лінгвістиці розроблялися питання запозичання чужомовних слів до конкретної мови взагалі або ж на різних етапах її розвитку (В. Коломієць, Т. Лінник, О. Муромцева та інші).

Комплексно семантична адаптація англоамериканізмів в українській та російській мовах не досліджувалася. Втім, складні лексико-семантичні процеси в мові, спричинені сучасними мовними контактами, а також їх можливі наслідки заслуговують найпильнішої уваги, що зумовлюють актуальність обраної теми.

Об'єктом дослідження стало слово *шоп*, запозичене українською та російською мовами кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Предметом дослідження є семантична асиміляція англоамериканізму у двох споріднених мовах на початку ХХІ століття.

Мета статті – розглянути особливості семантичної асиміляції англоамериканізму шоп в українській та російській мовах початку ХХІ століття, що передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати семантичне переоформлення лексем у процесі переходу з однієї мовної системи в іншу;
- виявити наявність у мові-реципієнті питомих лексичних одиниць, що мають подібну семантичну структуру;
- дослідити активність використання запозичень.

У мовознавстві існує досить чіткий концептуальний апарат теорії запозичення, вироблений вченими минулого й сучасності, які сформулювали оригінальні ідеї й підходи до досліджуваних проблем, а також критично опрацювали й творчо застосували досвід зарубіжних лінгвістів, що вивчали запозичення в теоретичному аспекті та на матеріалі конкретних мов.

У дослідженні термін «запозичення» вживається на позначення лексичної одиниці, не залучаючи до розгляду запозичення звуків, морфем, фразеологізмів та синтаксичних конструкцій.

Асиміляція запозичених одиниць у мові-реципієнті являє собою комплексний процес, який включає формальний (структурний) і функціональний (лексико-семантичний) плани: напрямок і ступінь формальної асиміляції за трьома аспектами (фонетичним, графічним та граматичним) та функціональну асиміляцію за п'ятьма аспектами (власне семантична асиміляція, розвиток синтагматичних відношень, встановлення парадигматичних зв'язків, стилістична та словотвірна асиміляція).

Чинником, що сприяє посиленому впливу запозичень з англійської мови є той факт, що у своєму спілкуванні англійську в якості першої та другої мов використовують майже півтора мільярда людей, тому вона є найбільш вживаною у світі. До цього можна додати, що англійській мові, як правило, надається перевага через її експресивність та лаконічність, яка цілком узгоджується з сучасним прискореним ритмом життя. Американський варіант англійської слугує, зазвичай, спільною міжнародною мовою.

Отже, запозичення іншомовних слів – це об'єктивно-історичний процес, зумовлений постійними й різноманітними контактами між народами.

У результаті взаємодії внутрішніх і зовнішніх мовних факторів виникає можливість появи іншомовної лексики. Кожне запозичене слово потрапляє в мовлення, але не в мову, тому необхідно розрізняти два поняття: запозичення – як використання іншомовного матеріалу в мовленні та засвоєння – як процес впровадження запозиченого слова в систему мови [10, с. 19].

З проблемою запозичень пов'язані питання засвоєння іншомовних слів мовою-реципієнтом. У багатьох працях, які присвячені цій темі, можна визначити два основні підходи, перший з яких посідає домінуюче місце. Його суть полягає у фонетичному й граматичному уподібненні запозиченого матеріалу оригіналу [14, с. 16]. Інший підхід ґрунтується на розумінні асиміляції як комплексного процесу, який містить формотворчі ознаки засвоєння, а також лексико-семантичний план [19, с. 12].

Лексико-семантична асиміляція – це подальше функціонування запозичення в мові, необхідне для того, щоб воно увійшло до її системи. Цей тип адаптації поділяється на самостійні аспекти: семантичне і стилістичне освоєння, набуття регулярного вживання в мовленні, особливості словотвірного освоєння і набуття комбінаторних можливостей [3, с. 119-121].

Мова-донор і мова-реципієнт одночасно впливають на асиміляцію запозиченої лексичної одиниці.

Так, в українській і російській мовах до запозичення *шоп* частково увійшло значення англійського слова *shop*, де воно має наступне тлумачення: *shop* – 1) a building or part of a building where goods or services are sold: a video shop; a barber's shop [in singular] informal an act of going shopping; 2) [usually with modifier] a place where things are manufactured or repaired; a workshop: an auto repair shop; a room or department in a factory where a particular stage of production is carried out: the machine shop, (the shop) informal the place where one works [20, с. 1216]; *shop* – 1) a place where you buy things or where you pay for a service; 2) business where something is made or repaired; 3) school subject in which students learn to work with tools or machines [22, с. 1315].

В українській мові виявлено такі значення англоамериканізму: *шоп* – 1) офіс фондового брокера або дилера; 2) магазин; 3) виробниче приміщення [17, с. 755]; *шоп* – магазин [15, с. 838; 11, с. 458]; *шоп* – магазин в англомовних країнах [2, с. 538].

У російській мові зафіксовано: *шоп* – магазин, торгуючий западними товарами (западного виробництва) [18, с. 858]; *шоп* – магазин, торгуючий модними товарами [7, с. 889; 1, с. 798].

В українській мові представлені два значення англійського слова, а в російській лише одне.

У деяких словниках слово *шоп* набуває додаткових сем, які не фіксуються в англійській мові. В українській мові запозичене слово може використовуватись як екзотизм (магазин в англомовних країнах), оскільки вказується територія його розповсюдження.

У російській мові з'являються семи 'западними', 'модними' для характеристики товарів, що відрізняє запозичене слово *шоп* від питомого рос. *магазин*.

Таким чином, в українській мові англоамериканізм *шоп* є синонімом до слова *магазин* і може повністю його замінити з урахуванням чинників соціальної моди на запозичення, а також поки що уможлиблюється уживання слова як екзотизму. У російській мові зафіксовано чітке розмежування слів *шоп* та *магазин*, оскільки англоамериканізм має додаткові семи щодо характеристики товарів першого, що підкреслює факт запозичення, наголошує на тому, що слово не є питомим.

У дві мови-реципієнти разом зі словом *шоп* потрапив і його дериват *шопінг*, який в англійській мові має наступні значення: *shopping* – 1) the act of a person who shops; 2) the facilities or merchandise available to those who shop [21, с. 1216]; *shopping* – 1) the activity of going to a shop to buy things; 2) all the things that you have bought in a shop especially food and products for cleaning the house [22, с. 1315].

В обох мовах-реципієнтах представлено лише перше значення англійського слова, наприклад, в українській мові зафіксовано: *шопінг* – відвідування магазинів для купівлі якихось товарів [17, с. 755]; *шопінг* – відвідування магазинів з метою купівлі, придбання товарів [15, с. 839]; *шопінг* – спеціально сплановане відвідування магазинів [11, с. 458]; *шопінг* – в англомовних країнах відвідування магазинів у вихідний день [2, с. 356].

У російській мові англоамериканізм тлумачиться як: *шоппінг* – посещение магазина с целью покупки [18, с. 858; 7, с. 889]; *шоппінг* – посещение магазина в выходной день в англоязычных странах [12, с. 798].

Українські та російські словники передають одне зі значень англійського слова, але у лексико-семантичній структурі запозичень наявна частина, де вказується походження слова (в англомовних країнах). Також у двох мовах-реципієнтах зафіксована сема 'вихідний', яка відсутня у мові-донорі, що надає англоамериканізму нового семантичного відтінку.

Від запозичень укр. *шопінг*, рос. *шопинг* у свою чергу утворились слова: укр. *шопінгувати*, рос. *шопинговать* (розм. ходити по магазинах, робити покупки), укр. *шопінговий*, рос. *шопинговый* (що належить до шопінгу). У засобах масової інформації з'являються оказіональні композити від рос. *шопинг* (наприклад, *шопинг-терапія* (лікування депресивних станів за допомогою відвідування магазинів) та рос. *шоп-больные* (люди, які постійно займаються шопінгом).

Як правило, розширення семантичної структури запозиченого слова пов'язано з утворенням нових словотвірних елементів, що говорить про високий ступінь семантичного засвоєння та самостійність лексичної одиниці.

Для того, щоб запозичення увійшло у лексичний склад мови, слово має характеризуватись трьома ознаками: 1) семантичною самостійністю, 2) поширеністю і 3) регулярним використанням. Другий ступінь лексико-семантичного засвоєння характеризується подальшим розвитком запозиченого слова та вживанням у мовленні. Розвиток значення запозиченого слова відбувається внаслідок взаємодії з іншими елементами мови.

Композити укр. *шоп-тур*, рос. *шоп-тур* (поїздка за кордон з метою придбання будь-яких речей) відносяться до внутрішнього запозичення, оскільки спочатку використовувалося як жаргонізм у мові комерсантів, а потім перейшли до розряду стилістично нейтральних слів.

На першій ланці деривації знаходиться запозичення рос. *корнер-шоп* (магазин поряд з будинком). Вершиною словотвірного гнізда є іменник рос. *шопка*: 1) магазин; 2) все, що пов'язано з покупками, – яке функціонує у молодіжному жаргоні [13, с. 150]. В українській мові таких дериватів не виявлено.

У результаті семантичної асиміляції запозичення набуває характеристик, що притаманні одиницям мови, що запозичує, та привносить у неї свої особливості. Запозичення слів з однієї мови в іншу завжди є джерелом збагачення цих мов.

Загальні лексико-семантичні зміни, що відбуваються при засвоєнні англоамериканізму *шоп* в українській та російській мовах на початку ХХІ століття, характеризуються: 1) розвитком семантичної структури запозиченої лексеми в обох мовах-реципієнтах (ускладнення структури окремих значень на семному рівні (розширення значення) та відмінностями лексико-семантичних варіантів англоамериканізму; 2) появою в українській мові додаткових сем, що сприяють віднесенню слова до екзотичної лексики; 3) запозиченням українською та російською мовами англійських дериватів від слова *shop*; 4) наявністю в російській мові власних дериватів від англоамериканізму; 5) утворенням композитних моделей на основі слова *шоп* в обох споріднених мовах.

Унаслідок втрати внутрішньої форми при перенесенні етимона на український та російський ґрунт денотат відіграє у системі мови-реципієнта важливу роль для закріплення значення новітнього англоамериканізму.

Семантична структура нової запозиченої номінації формується в українській та російській мовах самостійно, не повторюючи семантичну структуру етимона в мові-джерелі. Запозичується, зазвичай, окреме значення.

Лексико-семантичні варіанти англоамериканського запозичення в українській і російській мовах відрізняються внаслідок відмінностей у національно-мовних картинах світу, лексико-семантичних системах та актуалізації різних значень англійського слова. Як правило, відбувається вибіркоче запозичення окремого або кількох значень етимона для відображення актуальних денотатів, що вимагають для свого позначення нової номінативної одиниці.

Специфікою запозичення є надзвичайна стрімкість цього процесу, внаслідок чого новітні англоамериканізи фіксуються лексикографічно зі значним відставанням порівняно з їх фактичним входженням до загальнономовного вжитку, чому сприяють засоби масової інформації.

Все це говорить про те, що англоамериканізм *шоп* ще не є остаточно прийнятим системами української та російської мов і у подальшому потребує додаткових досліджень зі встановлення ступеня його асиміляції у системах мов-реципієнтів.

Література:

1. Булыко А. Н. Современный словарь иностранных слов / А. Н. Булыко. – М. : Мартин, 2006. – 848 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1376 с.
3. Гринёв С. В. Терминологические заимствования (Краткий обзор современного состояния вопроса) / С. В. Гринёв // Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М. : Наука, 1982. – С. 108-135.
4. Караулов Ю. С. О состоянии современного русского языка / Ю. С. Караулов // Русская речь. – 2001. – № 3. С. 25–30.
5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 208 с.
6. Крысин Л. П. Русский литературный язык на рубеже веков / Л. П. Крысин // Русская речь. – 2000. – № 1. – С. 28-40.
7. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Русский язык, 2002. – 856 с.
8. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – С.108-135.
9. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983 – 2003) : [словник] / А. Н. Нелюба. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2004. – 136 с.
10. Нецименко Г. П. Заимствования как проявление культурно-языковых контактов и их функционирование в языке-реципиенте / Г. П. Нецименко // Встречи этнических культур в зеркале языка: (в сопоставительном лингвокультурном аспекте) / Науч. совет по истории мировой культуры. – М. : Наука, 2002. – С. 121-151.
11. Новий словник іншомовних слів / [уклад. О. Сліпущко]. – К. : Аконт, 2007. – 847 с.

12. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – [4-е изд., доп. и измен.]. – М. : Оникс, 2008. – 1200 с.
13. Подчасова С. В. Иноязычные слова в современной российской рекламе (на материале периодической печати 1990–1995 гг.) Дисс. ... канд. филол. наук / С. В. Подчасова. – М., 1998. – 21 с.
14. Попова Н. О. Структурно-семантична характеристика новітніх англiцизмiв в українській мові (тематична група «Комп'ютерна техніка»). / Н. О. Попова / Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта '2004» // Українська мова та література. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 27. – С. 26-28.
15. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. – Х. : Веста : Ранок, 2007. – 464 с.
16. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : КНЛУ, 2003. – 388 с
17. Сучасний словник іншомовних слів / [укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
18. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия : более 7000 слов и устойчивых сочетаний / [ИЛИ РАН ; под. ред. Г. Н. Склярёвской]. – М. : Астрель : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 894 с.
19. Щитова О. Г. Процесс словообразовательной ассимиляции иноязычной лексики в русском языке как отражение культурных и языковых тенденций / О. Г. Щитова // Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: гуманитарные науки (филология). – 1'2004. – Выпуск 1 (38). – Томск : Изд-во ТГПУ, 2004. – С. 15-20.
20. 20. Macmillian English Dictionary for Advanced Learners. Oxford OX4 PP. A&C Black Publishers Ltd 2005.
21. 21. Oxford Advanced Learner's English Dictionary / A. S. Hornby, S. Wehmeier. – [6th edition]. – Oxford University Press, 2005. – 1952 p.
22. The Oxford English Dictionary Online [Електронний ресурс] / ed. by J. Simpson. 3rd edition, 2000 – 2004 – Oxford : Oxford University Press. – Режим доступу до словника: <http://dictionary.oed.com/cgi/entry/00181778>